

УДК К378.147:910

Дудка Інна Геннадіївна

викладач

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університету імені Г. С. Сковороди,
м. Переяслав-Хмельницький

kudrjashka_inna@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА»

Анотація. Проблема формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії, виступає одним із важливих завдань навчально-виховного процесу вищої школи, що в умовах сучасних соціально-економічних перетворень набуває особливого значення. Освітньо-професійна програма підготовки фахівців зі спеціальності «Педагогіка та методика середньої освіти. Географія» передбачає вивчення курсу «Основи ландшафтознавства», метою якого є формування знань, умінь та навичок, необхідних вчителю географії для організації навчальної діяльності учнів; ознайомлення з теоретичними основами синтетичного, комплексного розділу фізичної географії – ландшафтознавства; розвиток системного географічного мислення, комплексного бачення та розуміння природи земної поверхні.

Ключові слова: вчитель географії; професійно-педагогічна підготовка; дослідницька діяльність; дослідницькі уміння; курс «Основи ландшафтознавства».

Учитель географії повинен не лише вміти аналізувати власну педагогічну діяльність, а й користуватися сучасними джерелами географічної інформації, володіти технологією наукового дослідження, організовувати дослідницьку діяльність учнів у навчально-виховному процесі. Тому проблема формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії, виступає одним із важливих завдань навчально-виховного процесу вищої школи, що в умовах сучасних соціально-економічних перетворень набуває особливого значення.

Освітньо-професійна програма підготовки фахівців зі спеціальності «Педагогіка та методика середньої освіти. Географія» передбачає вивчення курсу «Основи ландшафтознавства», метою якого є формування знань, умінь та навичок, необхідних вчителю географії для організації навчальної діяльності учнів; ознайомлення з теоретичними основами синтетичного, комплексного розділу

фізичної географії – ландшафтознавства; розвиток системного географічного мислення, комплексного бачення та розуміння природи земної поверхні.

Основними завданнями курсу є ознайомлення з історією розвитку ландшафтних ідей; вивчення закономірностей диференціації географічної оболонки; ознайомлення з ієрархією природних територіальних комплексів; освоєння структурно-генетичних та функціонально-динамічних аспектів вчення про ландшафт; ознайомлення із систематикою ландшафтів; вивчення закономірностей взаємодії людини і ландшафтів та їх наслідків.

Одним із важливих завдань курсу «Основи ландшафтознавства», як елементу системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів географії, є розвиток дослідницьких умінь, сприяння оволодінню навичками роботи з різноманітними інформаційними джерелами, формування вмінь застосування методів наукових досліджень на практиці, – що передбачає використання різних форм науково-дослідної роботи: підготовка до лабораторних робіт; написання рефератів, статей, тез наукових доповідей; виконання індивідуально-дослідницьких завдань; проведення досліджень, пов'язаних з виконанням навчальних завдань; робота у проблемних групах.

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком суспільства, змінюються освітянські функції учителів і, відповідно, вимоги щодо їх професійно-педагогічної підготовки. Сучасні напрямки розвитку педагогічної освіти, які спрямовані на гуманізацію виховного процесу, впровадження нових педагогічних технологій, використання особистісно-орієнтованого підходу, вимагають від учителя власної активної дослідницької діяльності. Це пов'язано з тим, що нормативно-правова база української системи освіти, зокрема: закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», державна програма «Вчитель», Концепції педагогічної освіти, – висуває завдання спрямування вищої освіти на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної і практичної підготовки фахівців [1; 3; 4].

Учитель географії повинен не лише вміти аналізувати власну педагогічну діяльність, а й користуватися сучасними джерелами географічної інформації,

володіти технологією наукового дослідження, організувати дослідницьку діяльність учнів у навчально-виховному процесі. Тому проблема формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії, виступає одним із важливих завдань навчально-виховного процесу вищої школи, що в умовах сучасних соціально-економічних перетворень набуває особливого значення.

Аналіз актуальних досліджень. Формування дослідницьких умінь студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення педагогіки вивчали С. Арсьонова, І. Каташинська, Н. Яковлева; розвиток дослідницько-педагогічних умінь студентів педагогічних ВНЗ аналізували – Г. Ковальчук, Т. Мишковська; формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки – О. Миргородська.

Мета статті полягає в аналізі процесу формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії під час вивчення курсу «Основи ландшафтознавства».

Виклад основного матеріалу. Доцільно, перш за все встановити, що включає в себе поняття «дослідницькі вміння». Одним із перших сутність дослідницьких умінь сформулював В. Успенський. Дослідницькі вміння він трактує як здатність вести самостійні спостереження, дослідити, які набуваються у процесі розв'язання дослідницьких задач. На думку вченого, навички дослідника передбачають уміння здійснювати порівняння, аналіз, синтез, виділяти істотні ознаки, робити узагальнення та висновки [7, 31]

У дослідженні О. Рогозіної обґрунтовано оптимальні педагогічні умови відповідно до нових підходів формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів. Відповідно автором було розроблено та впроваджено у практику модель навчально-дослідницької діяльності студентів, що дала змогу доповнити зміст навчальних дисциплін завданнями дослідницького характеру [6, 2].

У дослідженні О. Миргородської обґрунтовано формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки. Відповідно автором було виявлено і експериментально перевірено дидактичні умови ефективного формування дослідницьких умінь студентів географічних спеціальностей у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін, розглянуто

можливості навчальної польової практики у плані формування дослідницьких умінь, визначено критерії рівнів сформованості дослідницьких умінь у студентів географічних спеціальностей, а також уточнено класифікацію дослідницьких умінь відповідно до особливостей професійної підготовки майбутнього учителя географії. На думку Миргородської О. Л. дослідницькі уміння, які повинен опанувати майбутній учитель-географ, об'єднуються у такі групи:

– операційні дослідницькі уміння – це уміння аналізувати і синтезувати наукову інформацію, систематизувати і класифікувати її, виділяти головне і суттєве, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, генерувати ідеї, висувати гіпотези тощо;

– організаційні дослідницькі уміння – це уміння планувати науково-дослідну роботу, застосовувати прийоми самоорганізації і самоконтролю у дослідницькій діяльності;

– комунікативні дослідницькі уміння – це уміння застосовувати прийоми співробітництва в процесі дослідницької діяльності, оперувати стилем наукового спілкування, здійснювати взаємодопомогу і контроль;

– практичні дослідницькі уміння – це уміння спостерігати й описувати факти і явища дійсності, проводити експериментальні дослідження, працювати з літературою, уміння здійснювати інформаційний пошук, аналізувати факти і явища за допомогою математичних і графічних методів;

– картографічні уміння – це уміння розуміти карту, тобто оперувати масштабом карти, умовними позначеннями та прийомами їх застосування; читати карту, тобто за умовними позначеннями виявляти розміщення відповідних географічних об'єктів; виявляти взаємозв'язки явищ і об'єктів природи з людською діяльністю; знати карту, тобто відтворювати в пам'яті картографічну інформацію, по пам'яті відтворювати взаємне розташування, розміри, форму і властивості відповідних географічних об'єктів; уміння прогнозувати розвиток соціально-економічних явищ на основі аналізу відповідних географічних карт; уміння створювати нові карти на основі фактичних даних. [5, 6]

Освітньо-професійна програма підготовки фахівців зі спеціальності «Педагогіка та методика середньої освіти. Географія» передбачає вивчення курсу «Основи ландшафтознавства», метою якого є формування знань, умінь та навичок, необхідних вчителю географії для організації навчальної діяльності учнів; ознайомлення з теоретичними основами синтетичного, комплексного розділу фізичної географії – ландшафтознавства; розвиток системного географічного мислення, комплексного бачення та розуміння природи земної поверхні.

Основними завданнями курсу є ознайомлення з історією розвитку ландшафтних ідей; вивчення закономірностей диференціації географічної оболонки; ознайомлення з ієрархією природних територіальних комплексів; освоєння структурно-генетичних та функціонально-динамічних аспектів вчення про ландшафт; ознайомлення із систематикою ландшафтів; вивчення закономірностей взаємодії людини і ландшафтів та їх наслідків.

Одним із важливих завдань курсу «Основи ландшафтознавства», як елементу системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів географії, є розвиток дослідницьких умінь, сприяння оволодінню навичками роботи з різноманітними інформаційними джерелами, формування вмінь застосування методів наукових досліджень на практиці, – що передбачає використання різних форм науково-дослідної роботи: підготовка до лабораторних робіт; написання рефератів, статей, тез наукових доповідей; виконання індивідуально-дослідницьких завдань; проведення досліджень, пов'язаних з виконанням навчальних завдань; робота у проблемних групах.

Формуванню дослідницьких умінь майбутніх учителів географії сприяє вивчення даного навчального курсу, що зумовлюється його інтеграційним характером, оскільки повне розуміння поняття «ландшафту» як сукупності генетично взаємопов'язаних природних компонентів (гірських порід, рельєфу, повітряних мас, поверхневих і ґрунтових вод, рослинності і тваринного світу) можливе лише за умови наявності базових знань з таких природничих навчальних дисциплін як геологія, ґрунтознавство, геоморфологія, кліматологія, ботаніка, зоологія.

Формуванню дослідницьких умінь у майбутніх вчителів географії сприяє виконання лабораторних робіт, які зумовлюють здійснення інформаційного пошуку, аналіз фактів і явищ, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, прогноз розвитку соціально-економічних явищ на основі аналізу ландшафтних карт. Наприклад, у процесі побудови ландшафтного профілю студенти креслять гіпсометричний профіль, позначають річки, які перетинає лінія профілю, типи ґрунтів, межі ґрунтоутворюючих порід і рослинних угруповань. Особливу увагу приділяють умінню вірно обрати співвідношення масштабів та оформлення легенди. При цьому студенти звертають увагу на аналіз взаємозв'язків у вертикальній структурі ландшафту.

Дослідницькі уміння формуються у майбутніх учителів географії поступово під час навчального процесу в університеті і на польових практиках. З початком вивчення синтетичного курсу «Основи ландшафтознавства», студенти вже можуть проводити власні самостійні дослідження: спочатку навчальні, а потім і наукові.

За «Енциклопедією освіти» дослідницька діяльність визначається як діяльність, безпосередньо пов'язана з вирішенням творчого, дослідницького завдання, що не має наперед відомого результату та передбачає етапи, характерні для наукового дослідження [2, 203].

Вивчаючи курс «Основи ландшафтознавства» студенти проводять навчальні дослідження, пов'язані з виконанням навчальних завдань, які сприяють розвитку у них умінь вивчення і критичного аналізу наукової літератури, узагальнення знань, отриманих з попередніх курсів географічних дисциплін, зокрема під час підготовки відповідей на творчі питання, наприклад:

- 1) Проаналізуйте становлення ідеї природного комплексу наприкінці XIX-го – початку XX століття;
- 2) Доведіть, що дослідження морфологічної структури спрощує дослідження ландшафту;
- 3) За рекомендованими джерелами літератури, поясніть, чому з підняттям вгору в межах кількох кілометрів спостерігаються такі зміни ландшафтів, як при переміщенні з півдня на північ на декілька тисяч кілометрів на рівнинній території;

4) Використовуючи додаткові джерела інформації, підготуйте бібліографічний список наукових праць, що стосуються досліджень антропогенних ландшафтів України;

5) Використовуючи додаткові джерела інформації, поясніть, який вплив на культуру людини мають сакральні ландшафти;

6) Чому міграційні процеси радіонуклідів необхідно досліджувати з позицій ландшафтного підходу;

Індивідуальне навчально-дослідне завдання застосовується для систематизації, закріплення і розширення теоретичних і практичних знань з курсу «Основи ландшафтознавства» і дозволяє майбутнім вчителям географії опанувати не лише необхідними навичками при вирішенні конкретних практичних завдань під час самостійної роботи, а й оволодіти методикою ведення наукових досліджень. З метою розвитку дослідницьких умінь майбутнім учителям географії пропонуються такі теми індивідуальних науково-дослідницьких завдань:

1. Історія становлення ландшафтознавства як науки в іменах і фактах;
2. Роль літогенної основи в диференціації ландшафтної сфери;
3. Вчення про антропогенні ландшафти: історія розвитку і сучасний стан;
4. Вплив людської діяльності на природні геосистеми;
5. Географічні інформаційні системи у дослідженнях ландшафтів;
6. Проблема збереження та охорони ландшафтів України;

Під час написання реферативних робіт, статей та тез наукових доповідей з тематики курсу, майбутні учителі географії вчать користуватися науковою, довідковою та методичною літературою, розвивають уміння застосувати методи наукового дослідження, здійснення якісного і кількісного аналізу отриманих результатів, аргументації та оформлення висновків, – що є основою для керівництва учнівськими науково-дослідницькими роботами, організації наукових гуртків учнів у педагогічній діяльності.

Участь майбутніх учителів географії в роботі проблемних груп сприяє оволодінню науковими методами дослідження, написанню наукових доповідей,

служить основою для участі у конкурсах наукових студентських робіт, олімпіадах, виступів на студентських наукових конференціях.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Дослідницькі уміння майбутніх учителів географії формуються упродовж навчання у ВНЗ і є органічною складовою їх науково-дослідницької і педагогічної діяльності. Використання різних форм науково-дослідної роботи, під час вивчення курсу «Основи ландшафтознавства», сприятиме формуванню не лише таких груп дослідницьких умінь як операційні, організаційні, комунікативні, практичні, але й групи картографічних умінь, що є важливою складовою професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів географії. Таким чином, курс «Основи ландшафтознавства» є складовою циклу природничо-наукової підготовки та важливим елементом у процесі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у створенні навчального посібника як дидактичного засобу, що забезпечить методичну підтримку майбутніх вчителів географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна програма «Вчитель» [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/3243/
2. Енциклопедія освіти [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Закон України про вищу освіту [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
4. Закон України про освіту [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Миргородська О. Л. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. . - 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Л. Миргородська. - К., 2008. - 15 с.
6. Рогозіна О. В. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. . - 13.00.02 «Теорія і методика трудового навчання» / О. В. Рогозіна. - К., 2007. - 19 с.
7. Успенский В. В. Школьные исследовательские задачи / В. В. Успенский // Советская педагогика. – 1968. – №7. – С. 31-39.

Рецензент

Чернов Б.О. – к. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2014

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КУРСА «ОСНОВЫ ЛАНДШАФТОВЕДЕНИЯ»

Дудка Инна Геннадьевна

преподаватель

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени
Г. С. Сковороды, г.Переяслав-Хмельницкий

kudrjashka_inna@mail.ru

Аннотация. Проблема формирования исследовательских умений будущих учителей географии выступает одной из важных задач учебно-воспитательного процесса высшей школы, в условиях современных социально-экономических преобразований, приобретает особое значение. Образовательно-профессиональная программа подготовки специалистов по специальности «Педагогика и методика среднего образования. География» предполагает изучение курса «Основы ландшафтоведения», целью которого является формирование знаний, умений и навыков, необходимых учителю географии для организации учебной деятельности учащихся; ознакомления с теоретическими основами синтетического, комплексного раздела физической географии – ландшафтоведения; развития системного географического мышления, комплексного видения и понимания природы земной поверхности.

Ключевые слова: учитель географии; профессионально-педагогическая подготовка; исследовательская деятельность; исследовательские умения, курс «Основы ландшафтоведения»

THE FORMATION OF THE FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS' RESEARCH SKILLS DURING THE STUDY OF THE BASICS OF LANDSCAPE

Ynna H. Dudka

teacher

Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after H. S. Skovorody

Pereyaslav-Khmelnytskyi

kudrjashka_inna@mail.ru

Abstract. The formation of the future geography teachers' research skills has been one of the most important tasks of the educational process in universities and is becoming particularly significant in today's socio-economic transformations. The Pedagogy and Methods of Secondary Education: Geography professional training program includes the Basics of Landscape course that aims to develop the knowledge and skills required for geography teachers to manage the studies, teach the theoretical fundamentals of Landscape, a synthetic, integrated physical geography section, develop a system of geographical thinking, comprehensive vision and understanding of nature the earth surface.

Keywords: geography teacher; professional-pedagogical activity; research activity, research skills; the Basics of Landscape course

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. National Program «Teacher» (Electronic source) // Ministry of Education and Science,

- Youth and Sports of Ukraine – Access Mode: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/3243/ (in Ukrainian)
2. Education Encyclopedia (Editor in Chief V. H. Kremen). – K.: Urincom Inter, 2008. – p.1040 (in Ukrainian)
 3. Act of Higher Education of Ukraine (Electronic source) // Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine – Access Mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14> (in Ukrainian)
 4. Act of Education of Ukraine (Electronic source) // Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine – Access Mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (in Ukrainian)
 5. Myrhorodska O. L. Research Skills Development with Future Geography Teachers during Professional Training: Synopsis of Thesis for Candidate of Pedagogic Science Degree: Prof. – 13.00.04 «Professional Training Theory and Technique» / O. L. Myrgorodska. – K., 2008. – p. (in Ukrainian)
 6. Rohozina O. V. Research Skills Development with Future Labor Training Teachers during Professional Training: Synopsis of Thesis for Candidate of Pedagogic Science Degree: Prof. – 13.00.02 «Labor Training Theory and Technique» / O. V. Rohozina – K., 2007. – p.19 (in Ukrainian)
 7. Uspenskij V. V. Secondary School Research Tasks / V. V. Uspenskij //Sovetskaya pedagogika. – 1968. – No. 7. – p. 31-39. (in Russian)